

Cristi DANILEȚ*

S-a pierdut oare umanul din judecător? O reflecție asupra evoluției jurisprudenței constituționale privind convingerea judecătorului și rostul justiției

Introducere. De la lege la om

Istoria Dreptului modern este marcată de o tensiune structurală între normă și conștiință, între litera legii și spiritul care îi conferă sens. În tradiția europeană, această tensiune a fost constant prezentă: legea, fiind generală, riscă să devină rigidă, iar judecata, fiind aplicată unor situații umane concrete, reclamă o formă de rațiune morală capabilă să depășească simpla mecanică a regulii¹. În România post-decembristă, această tensiune a căpătat o relevanță specială, întrucât sistemul judiciar s-a reconstruit simultan pe două fronturi: reafirmarea supremației legii ca reacție la arbitrariul politic anterior și redescoperirea rolului judecătorului ca interpret responsabil al dreptății.

Controversa privind „convingerea judecătorului” a devenit, în acest context, un punct nodal al evoluției jurisprudenței constituționale. În 2001, prin Decizia nr. 171, Curtea Constituțională a considerat că referirea la *convingerea judecătorului* în vechiul Cod de procedură penală contravenea principiului supunerii acestuia față de lege, fără a face vreo distincție între conștiința morală personală și conștiința juridică profesională. Deși motivată de nevoia de a preveni arbitrariul, această decizie a condus la restrângerea dimensiunii reflexive a deliberării și la apariția unui tip de *judecător-funcționar*, orientat preponderent spre conformitate normativă.

S-a încercat o reechilibrare în anul 2015 când, prin Decizia nr. 778, Curtea a distins între conștiința morală pe care o are o persoană și conștiința juridică ce se formează de abia la finalul unui proces penal – o distincție care lipsea în motivarea inițială din 2001. Un an mai târziu, Decizia nr. 47 consfințește constituțional standardul îndoielii rezonabile – ce fusese introdus prin Noul Cod de procedură penală în anul 2014 –, obiectivând procesul formării convingerii și reconfigurând modul în care judecătorul ajunge să adopte o hotărâre în materie penală. Aceste ultime decizii nu reprezintă o renunțare la supremația legii, ci o încercare de a reconcilia legalitatea cu umanitatea, în limitele unei rațiuni prudente.

Lucrarea de față urmărește să analizeze această evoluție abordând trei direcții

* Lector univ.dr., Universitatea "Petre Andrei", Iași.

E-mail : cristivdan@yahoo.com

Manuscris primit la data de 28 noiembrie 2025.

1 Între multele lucrări pe acest subiect, vezi Jurgen Habermas, *Between Facts and Norms Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1996 (second edition).

complementare:

- *Mai întâi*, reconstituie și interpretează contextul și semnificația celor trei momente jurisprudențiale — 2001, 2015 și 2016 — pentru a arăta cum a fost construit, restrâns și ulterior reconceptualizat rolul convingerii judiciare;
- *În al doilea rând*, plasează această evoluție în raport cu tradiția europeană și americană a echității și cu principalele contribuții ale filosofiei dreptului, de la Aristotel și Toma d'Aquino până la Dworkin, Ricoeur și autorii contemporani ai hermeneuticii judiciare;
- *În al treilea rând*, propune o serie de implicații instituționale și formativ-profesionale, având în vedere că orice concept despre convingerea judecătorului presupune o anumită cultură juridică și un anumit model de magistrat.

Toate aceste direcții converg spre a formula răspunsul la o singură întrebare structurală: „*S-a pierdut oare umanul din judecător?*”. Nu este vorba de o dimensiune sentimentală, ci una esențială: măsura în care ordinea juridică mai permite ca deliberarea să fie un act rațional și moral, nu doar o operațiune tehnică. În acest sens, lucrarea nu propune o critică punctuală, ci o interpretare integrată a evoluției constituționale, susținând că redescoperirea convingerii judiciare ca act de rațiune morală este esențială pentru o justiție care nu doar aplică legea, ci îi redă și păstrează sensul profund uman.

I. Momentul de ruptură: Decizia nr. 171/2001

1. Contextul tranziției și moștenirea totalitară

La începutul anilor 2000 sistemul judiciar român încă purta cicatricile regimului anterior: decenii întregi legea fusese o unealtă a puterii politice, iar judecătorul, un executant². În tranziția accelerată post-decembristă apăreau două impulsuri contradictorii: nevoia de a ridica un zid de norme împotriva oricărui arbitrar și dorința de a redescoperi judecătorul ca om responsabil, nu doar ca funcționar.

În acest context, sintagma cuprinsă în art. 63 alin. (2) din vechiul Cod de procedură penală³ – prin care organele judiciare erau îndrituite să aprecieze probele „*potrivit convingerii lor (...) și conducându-se după conștiința lor*” – suna suspect și genera ambiguitate: era vorba de o conștiință morală, de una juridică sau, poate, de cea politică?

Curtea Constituțională, prin Decizia nr. 171/2001⁴, operează „chirurgical”: declară expresia ca fiind neconstituțională, pentru că ar contraveni principiului potrivit căruia judecătorul se supune exclusiv legii, prevăzut de art. 124 alin. (3) din Constituție. Motivarea

2 Articolul 102 alin. (1) al Constituției Republicii Socialiste România din 1965 avea următorul conținut: „Prin activitatea de judecată, tribunalele și judecătoriile *apără orânduirea socialistă* și drepturile persoanelor, educând cetățenii în spiritul respectării legilor” (*s.ns*). La data publicării Codului de procedură penală, în 1968, în art. 63 alin. (2) se prevedea că organele judiciare se conduc după „conștiința lor juridică socialistă”. A se vedea și lucrarea Anita M. Naschitz, *Conștiința juridică socialistă*, Editura Științifică, București, 1964.

3 Vechiul cod de procedură penală, aprobat prin Legea nr. 60/1968 a fost aplicabil până la 31 ianuarie 2014. La 1 februarie 2014 a intrat în vigoare actualul cod, aprobat prin Legea nr. 286/2009.

4 CCR, *Decizia nr. 171/2001*, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 387 din 16 iulie 2001.

este surprinzător de sumară și nu face nicio distincție între conștiința morală personală și conștiința juridică profesională⁵. Orice referire la „convingere” sau „conștiință” este percepută, așadar, ca o poartă deschisă spre arbitrar.

Această soluție este cu atât mai surprinzătoare cu cât, doar doi ani mai devreme, prin Decizia nr. 43/1999, Curtea respinsese categoric o excepție de neconstituționalitate ridicată împotriva aceluiași text de lege, afirmând expres că aprecierea de către judecători a probelor „*potrivit convingerii lor (...) și conducându-se după conștiința lor*” reprezintă un proces psihic „necesar, indispensabil și inevitabil”, că „aprecierea probelor este un proces deosebit de complex, care implica elemente de ordin subiectiv, pentru valorificarea exactă a realității obiective înfățișate în cauzele penale prin intermediul probelor” și că acest proces este perfect compatibil cu principiul independenței și al supunerii judecătorilor numai legii⁶.

Ruptura bruscă din anul 2001 față de propria jurisprudență anterioară a Curții a inaugurat era formalismului absolut care va domina justiția românească românească timp de un deceniu și jumătate. Rezultatul este o schimbare de paradigmă brutală: judecătorul nu mai este văzut ca o ființă rațională ancorată moral, ci doar ca un operator strict normativ. Vocabularul etic tradițional – „intima convingere”, „conștiință profesională”, „deliberare morală” – dispare treptat din hotărâri și din limbajul formării profesionale. În schimb, au apărut formulări neutre: „instanța reține”, „analiză obiectivă”, „silogism juridic”⁷. În școlile de Drept și la Institutul Național al Magistraturii prioritatea s-a mutat spre tehnici și lecturi literale, marginalizând umanismul profesiei. Mai multe generații de magistrați au crescut cu ideea că independența înseamnă conformism textual, nu discernământ empatic.

Ironia este că excluderea „conștiinței” din textul legal nu a eliminat-o și din realitate. Judecătorul tot trebuia să aleagă între probe contradictorii, să aprecieze credibilitatea unui martor, să simtă când o poveste „nu se leagă”. Doar că începuse să facă toate astea în tăcere, fără a le numi și fără a le motiva public. Formalismul rezultat a golit judecata de uman sau cel puțin l-a ascuns: legea devenea idol absolut, iar oamenii – judecător sau pârât – piese într-un angrenaj mecanic.

Or, regulile devin balast atunci când sunt rupte de viața reală: fără memoria vie a cazurilor concrete, judecătorul riscă să reducă dreptul la formule goale, pierzând tocmai contactul cu umanul care dă sens actului de judecată (formularea lui Karl Llewellyn⁸).

5 Singurul argument adus de Curte apare în paragraful I și este următorul: în anul 1990, Adunarea Constituantă respinsese un amendament la acest articol constituțional care ar fi permis folosirea sintagmei „intima convingere”.

6 CCR, Decizia nr. 43/1999, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 196 din 5 mai 1999.

7 „Motivarea hotărârii judecătorești trebuie să arate silogismul juridic din care rezultă aplicarea normei de drept la situația de fapt reținută” – art. 128, alin. (1) din Regulamentul de ordine interioară al instanțelor judecătorești, aprobat prin hotărârea nr. 3.243/2022, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1254 din 27 decembrie 2022. Această reglementare nu pare să fie în concordanță sau cel puțin pare că evită cerințele constituționale: „Hotărârea instanței trebuie să cuprindă, ca o garanție a caracterului echitabil al procedurii judiciare și al respectării dreptului la apărare al părților, motivele de fapt și de drept care au format convingerea instanței, precum și cele pentru care s-au înlăturat cererile/apărările părților” – par. 171 din Decizia CCR nr. 33/2018, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 146 din 15 februarie 2018.

8 Karl Llewellyn, *The Bramble Bush: On Our Law and Its Study*, Oceana Publications, 1930, prelegeri ținute

Abia paisprezece ani mai târziu, în Decizia nr. 778/2015 (par. 35), Curtea Constituțională va oferi o motivare consistentă a deciziei din 2001, introducând distincția absentă inițial: *conștiința morală personală* (variabilă, intuitivă) vs. *conștiința juridică profesională* (rațională, obiectivată). Această corecție retroactivă – total neobișnuită – arată că ruptura din 2001 fusese nu doar abruptă, ci și insuficient gândită.

Poate este de notat că, în forma sa inițială din 1968, dispozițiile art. 287 alin. (2) din cod prevedeau că instanța își formează convingerea „pe baza probelor administrate în cauză și potrivit conștiinței *juridice*” (s.ns)⁹. Atributul „juridică” din această sintagmă a fost abrogată în anii 1990, dar ideea va reveni, tot pe cale jurisprudențială, prin aceeași decizie din anul 2015 (par. 32).

Efectul cultural al deciziei din 2001 se simte și azi. De exemplu, în comunicatul Secției pentru judecătoria a Consiliului Superior al Magistraturii din 14 noiembrie 2025 se reia aproape textual ideea: instanțele „nu pot să nesocotească cadrul normativ incident [...] fără posibilitatea de a-l completa”. Iar judecătorul A.E, membru al Consiliului, scria pe pagina sa de Facebook în data de 5 noiembrie 2025: „Instanțele doar aplică legea. Responsabilitatea reală este politică, nu judiciară”.¹⁰ Fraze care, luate literal, sunt exact moștenirea deciziei din 2001: judecătorul încă este văzut, chiar în interiorul sistemului, ca simplu instrument al legii, *judecătorul-tehnician*.

2. Analiza critică a raționamentului Curții

La prima vedere, raționamentul Curții pare ferm: judecătorul se supune doar legii, iar orice mențiune referitoare la „convingere” și „conștiință” amenință cu arbitrarul într-un proces menit să fie obiectiv și previzibil. O privire mai de aproape dezvăluie însă fisuri conceptuale profunde, cu efecte dăunătoare asupra rolului jurisdicțional.

Prima eroare constă în asimilarea „convingerii” cu voința subiectivă. În materie procesuală, convingerea nu este o înclinație personală, ci rodul unei deliberări ce țese rațiune profesională, experiență și probe. În viziunea europeană, convingerea înseamnă certitudine rațională, nu capriciu intuitiv – de unde și libertatea de convingere sau de conștiință menționată explicită în codurile penale străine, văzută ca exercițiu intelectual. Scoaterea ei din text nu o șterge din mintea judecătorului; o face doar mută în public.

A doua confundă izvorul autorității (*legea*) cu motorul intern al raționamentului (*deliberarea*). Aceste planuri nu se exclud, ci se susțin: supunerea față de normă nu cere abandonarea gândirii, iar reflecția asupra scopului ei nu uzurpează legiuitorul¹¹. Judecătorul acționează prin lege, iar interpretarea fină îi amplifică forța.

la Columbia Law School în perioada 1929-1930, traducere Hățișul în *Noua Revista a Drepturilor Omului* nr. 3/2011, pp. 113-125.

9 Vezi și V. Dongoroz, S. Kahane ș.a., *Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român. Partea specială*, vol. VI, ediția a II-a, Editura Academiei Române, București, 2003. p. 136.

10 Comunicat Secția pentru judecătoria a CSM, 14 noiembrie 2025; postare Facebook, judecător Alin Ene, 5 noiembrie 2025.

11 *Supunerea* față de lege nu e sinonimă cu *ascultarea* ei conștientă. Distincția, latentă la Kant și reluată de Dworkin sau Alexy, desparte pasivitatea de loialitatea rațională: prima vine din frică sau inerție, a doua din aderență morală la sensul normei, văzând-o ca expresie a autonomiei umane.

A treia țintește transparența motivării. Fără referiri la conștiință, deliberarea capătă un vâl: judecătorii nu că devin mai detașați, ci devin mai tăcuți despre drumul lor interior. Evaluarea probelor implică mereu nuanțe umane – credibilitatea unui martor, firul narativ, echilibrul pedepsei – ce scapă logicii seci cu care ne-am obișnuit în sistemul judiciar românesc. Fără a le numi „convingere”, aceste nuanțe zac nerostite, în afara oricărei asumări.

De aici vine paradoxul central: suprimând limbajul moral, Curtea erodează tocmai garanțiile anti-arbitrariu pe care le voia să le protejeze. Or, subiectivismul se poate bloca nu prin tăcere, ci printr-o expunere rațională cuprinsă în motivare – de exemplu, explicând de ce o anumită probă convinge, cum se descâlcește o contradicție sau de ce o normă legală prinde viață într-un anume caz.

Altfel, judecătorii riscă să piardă încrederea publică atunci când se îndepărtează de realitatea umană a cauzei și se refugiază în rigiditatea textului, transformând autoritatea într-un exercițiu lipsit de empatie și responsabilitate morală (Lord Neuberger)¹².

A patra limită constă în ignorarea moștenirii europene și americane a echităților deliberate — de la *epieikeia* aristotelică la hermeneutica lui Dworkin —, unde judecătorul nu este văzut ca un simplu executant, ci ca un interpret care adaptează norma generală la concret, păstrându-i scopul esențial.

Să luăm un exemplu concret: într-un dosar de corupție minoră, unde probele sunt ambigue (un martor care a revenit asupra declarației inițiale, un transfer bancar explicabil în cele din urmă), convingerea nu înseamnă a alege arbitrar între vinovăție și nevinovăție, ci a reconstrui rațional firul evenimentelor, ținând cont de contextul uman — presiuni familiale, erori administrative. Fără acest spațiu deliberativ, judecătorul riscă să subsumeze mecanic fapta sub normă, transformând justiția într-un exercițiu steril, lipsit de înțelegerea poveștii reale din spatele dosarului.

În fine, **a cincea limită** trece cu vederea esența hermeneutică a Dreptului. Aplicarea nu este mecanică, ci e o punte între abstract și real, între universal și singular. Ascunsă sub masca supunerii absolute, deliberarea devine fantomă – invizibilă, netrăibilă. Fără recunoașterea convingerii, judecătorul chibzuiește în umbră, lipsit de uneltele unei motivări vii.

Aceste fisuri nasc o cultură juridică șubredă: rațiunea se reduce la rutină procedurală, conștiința profesională devine un subiect tabu, iar etica magistratului se topește în formalism steril. Toate aceste aspecte vor deschide drumul pentru reorientarea Curții prin deciziile din 2015 și 2016. Fără o astfel de mediere, Dreptul riscă să coboare la un automat normativ, unde justiția umană cedează locul deciziilor automatizate, guvernate de algoritmi și modele AI¹³. Este relevantă în acest sens argumentația lui Karl N. Llewellyn: judecata autentică începe acolo unde judecătorul reușește să distingă cazul-problemă de rigiditatea regulilor, separând omul concret de politica generală a dreptului

12 Lord Neuberger of Abbotsbury, președintele Curții Supreme a U.K., prelegerea din 29 ianuarie 2015, traducere „Nu judecați ca să nu fiți judecați”: judecând elaborarea hotărârilor judecătorești, în *Noua Revistă a Drepturilor Omului* nr. 2/2015, pp. 141-156, la www.revistadrepturileomului.ro/sumar_2_2015.html.

13 Pentru un scenariu fictiv, vezi nuvela Cristi Danileț, *Anul 2045: Ziua Porților Deschise*, publicată la 25 octombrie 2025, disponibilă la <https://cristidanilet.ro/blog/2045>.

— o capacitate rară, dar esențială pentru încrederea în justiție¹⁴.

3. Convingerea judecătorului în Dreptul comparat: un standard european ignorat

Decizia nr. 171/2001 a Curții Constituționale iese în evidență din fondul european prin felul în care desființează „convingerea” judecătorului. În majoritatea țărilor continentale, ea nu e ștearsă, ci ancorată direct în deliberare ca principiu al evaluării libere a probelor. România a rupt, astfel, firul tradiției, transformând reflecția interioară într-o simplă rutină aplicativă.

3.1. Germania – libera convingere ca expresie a rațiunii juridice

Articolul 261 din Codul de procedură penală german (StPO)¹⁵ statuează: „Instanța decide asupra rezultatului administrării probelor în funcție de *libera sa convingere*, derivată din ansamblul procedurii” (*s.ns*). Acest model integrează probele fără ierarhii fixe, oferind judecătorului o libertate rațională – nu mecanică, nici arbitrară –, ancorată în motivare. E o garanție a independenței intelectuale, adică tocmai ceea ce lipsea în viziunea restrictivă din Decizia nr. 171/2001, nicidecum o amenințare la legalitate.

3.2. Franța – „convingerea intimă”: un act rațional, nu subiectiv

Articolul 427 alin. (1) din Codul de procedură penală francez¹⁶ prevede: „Cu excepția cazurilor în care legea prevede altfel, infracțiunile pot fi stabilite prin orice mijloace de probă, iar judecătorul decide conform *convingerii sale intime*” (*s.ns*). De la Revoluția Franceză, probațiunea legală (bazată pe numărul sau tipurile de probe) a cedat locul evaluării libere, ținută în frâu de o motivare ce desenează traseul rațional. Convingerea devine certitudine morală clădită pe coerența probelor, nu pe impresii vagi.

3.3. Spania – integritate probatorie și experiență judiciară

Articolul 741 din Codul de procedură penală spaniol (LECrim)¹⁷ cere: „Instanța, evaluând conform *conștiinței* sale probele administrate la proces, motivele invocate de acuzare și apărare, precum și declarațiile părților, va pronunța o hotărâre în termenul prevăzut de prezenta lege” (*s.ns*). Aici, „conștiința” înseamnă rațiune morală ținută în frâu, cu probele topite într-o analiză unitară. Convingerea răsare din reconstrucția rațională a faptelor, susținută de motivare fermă.

3.4. Polonia – raționament corect și experiență de viață

Articolul 7 din Codul de procedură penală polonez (KPK)¹⁸ afirmă: „Organele judiciare își formează *convingerile* pe baza tuturor probelor obținute, apreciate în mod liber ținând cont de principiile raționamentului corect și de indiciile cunoștințelor

14 K.N. Llewellyn, „The Normative, the Legal, and the Law-Jobs: The Problem of Juristic Method,” *The Yale Law Journal*, Vol. 49, No. 8 (Jun., 1940), pp. 1355-1400, traducere „Normativul, juridicul și sarcinile dreptului: problema metodei juridice (I)”, în *Noua Revistă a Drepturilor Omului* nr. 4/2009, pp. 119-137, la www.revistadrepturileomului.ro/sumar_4_2009.html.

15 *Strafprozeßordnung*, 1950, actualizat la www.gesetze-im-internet.de/stpo/_261.html.

16 Code de procédure pénale, 1958, disponibil în formă actualizată la adresa de web www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154.

17 Ley de Enjuiciamiento Criminal, 1882, actualizat la [www.boe.es/eli/es/rd/1882/09/14/\(1\)/con](http://www.boe.es/eli/es/rd/1882/09/14/(1)/con).

18 Kodeks postępowania karnego, 1987, actualizat la <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-karnego-16798685>.

și experienței de viață” (*s.ns*). Față de alte coduri, aici se adaugă explicit nevoia de raționament solid și experiență umană – o prudență ce ridică deliberarea deasupra algoritmilor, spre o convingere țesută din logică și realitate.

3.5. Elveția – convingerea formată asupra ansamblului procedurii

Articolul 10 alin. (2) din Codul de procedură penală elvețian (StPO)¹⁹ prevede: „Instanța evaluează în mod liber probele administrate, în conformitate cu propria *convingere personală* desprinsă din întreaga procedură” (*s.ns*). Accentul cade pe viziunea globală, fără priorități prestabilite, legând libertatea de obligația motivării. Convingerea nu stă închisă în mintea judecătorului; ea se verifică în considerentele hotărârii.

3.6. Austria – convingerea prudentă și prioritatea îndoielii rezonabile

Articolul 14 din Codul de procedură penală austriac (StPO)²⁰ enunță: „Dacă trebuie stabilit că faptele sunt dovedite, aceasta este o chestiune pe care instanța o poate decide liber pe baza probelor și conform *propriei convingeri*; în caz de *îndoială*, va decide întotdeauna în favoarea acuzatului sau a altor persoane ale căror drepturi sunt afectate” (*s.ns*). Libertatea se împletește cu protecția acuzatului, făcând îndoiala rezonabilă parte din etica judecătorească – un echilibru între căutarea adevărului și prudență, completat de principiul în *dubio pro reo* prevăzut de art. 260, alin. (2).

3.7. Concluzie: un standard european pe care România l-a ignorat în 2001

Aceste sisteme împărtășesc un miez comun:

- convingerea judecătorului e un act rațional, țesut din logică, prudență și experiență;
- exercițiul convingerii apără independența judecătorului, nu o periclitează;
- motivarea o face verificabilă, deschizând calea criticii;
- probele se evaluează unitar, nu mecanic.

Prin Decizia nr. 171/2001, România s-a desprins de acest fir. Fără a distinge între convingerea morală și cea juridică, Curtea a preferat să renunțe cu totul la ea. Ce ne lipsea în anul 2001 era un schelet conceptual care să țină conștiința profesională departe de capriciul personal – o absență ce va cere, ani mai târziu, reparații ample.

II. Revenirea la echilibru: Deciziile nr. 778/2015 și nr. 47/2016

1. Contextul reechilibrării constituționale

După aproape cincisprezece ani de la decizia din 2001, doctrina sistemului juridic românesc intra într-o fază de maturizare profundă. Practica judiciară, reformele instituționale și presiunile europene dezvăluiseră limitele formalismului impus până atunci. Ștergerea „convingerii” din normă nu sporise obiectivitatea, ci ascunsese deliberarea autentică, lăsând rațiunea judecătorului în umbră. Doctrina insista că aprecierea probelor face inevitabil un apel la convingere²¹ și că o justiție democratică nu poate trăi doar din

19 Schweizerische Strafprozessordnung, 2010, actualizat, disponibil online la adresa de web www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2010/267/de.

20 Strafprozeßordnung, 1975, actualizat la www.jusline.at/gesetz/stpo.

21 Gheorghiță Mateuț, „Libertatea aprecierii probelor. Limite”, *Revista de drept penal*, nr. 3/2004, București, 2004, pp. 40-47; idem, *Procedură penală. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2019, pp. 494-498; Jean-François Renucci, *Intime conviction, motivation des décisions de justice et droit à un procès*

supunere oarbă la literă.

Nu în ultimul rând, presiunile externe – rapoartele din cadrul Mecanismului de Cooperare și Verificare din perioada 2007-2013, precum și jurisprudența constantă a Curții de la Strasbourg – au accelerat schimbarea. Ele au arătat că un proces echitabil nu înseamnă doar respectarea normei, ci și transparența drumului interior al judecătorului.

În 2014, noul Cod de procedură penală face pasul decisiv și readuce în textul legal „*convingerea*”, alături de un concept nou – „*îndoiala rezonabilă*”:²²

- art. 4 alin. (2): „Orice îndoială în formarea convingerii organelor judiciare se interpretează în favoarea suspectului sau inculpatului”;
- art. 100 alin. (2): „Instanța administrează probe (...) pentru formarea convingerii sale”;
- art. 103 alin. (2): „Condamnarea se dispune doar când instanța are convingerea că acuzația a fost dovedită dincolo de orice îndoială rezonabilă”.

Contestațiile cu privire la noile texte, ce păreau asemănătoare cu cele găsite ca problematice de Curtea Constituțională, nu au întârziat. Curtea a folosit acest prilej nu pentru a reimpune formalismul din 2001, ci pentru a-și revizui radical propria jurisprudență.

Asfel, Decizia nr. 778/2015 introduce distincția care lipsește în decizia anterioară: conștiința morală personală (variabilă, intuitivă) față de conștiința juridică profesională (clădită rațional pe ansamblul probelor). Judecătorul nu mai este simplu executant, ci architect al unei certitudini profesionale, filtrate prin rațiune juridică.

Un an mai târziu, Decizia nr. 47/2016 duce reechilibrarea și mai departe: consfințește „*îndoiala rezonabilă*” ca standard constituțional și obiectivează convingerea printr-un filtru epistemic clar – certitudine născută din eliminarea oricărei îndoieli justificate, nu imaginabile²³.

Ambele decizii refac spațiul deliberării fără a-l lăsa arbitrar: îl ancorează moral (conștiință juridică) și epistemic (îndoială rezonabilă). Judecătorul nu creează drept, ci îl interpretează responsabil, iar convingerea devine o unealtă a unei justiții care își recapătă sufletul.

Așa se naște întrebarea care străbate întregul capitol: cât de departe a mers această reechilibrare și dacă a reușit, în cele din urmă, să vindece ruptura din 2001 – sau doar să o ascundă sub un limbaj mai nuanțat.

équitable, în „Recueil Dalloz”, 2009, nr. 15, p. 1058-1059, online la www.dalloz-etudiant.fr/fileadmin/actualites/pdfs/D2009-1058.pdf.

22 Sintagma „*dincolo de orice îndoială rezonabilă*” s-a cristalizat în secolul XVII în Dreptul comun european ca reflectând cerințele unui proces echitabil. Este văzută ca măsură de persuasiune prin care acuzaarea trebuie să-l convingă pe judecător de toate elementele esențiale ale vinovăției, pentru a proteja oamenii de condamnări dubioase și nedrepte, cu pierderi rezultate ale vieții, libertății și proprietății. Pentru istoric și dezvoltări, a se vedea U.S. Supreme Court, *In re Winship*, 397 U.S. 358 (1970), care a stabilit că această sarcină a probei va fi aplicabilă în toate cazurile din toate statele, înlăturându-se astfel standardul preponderenței probelor. Disponibilă la <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/397/358>.

23 Distincția „*îndoială*” și „*îndoială rezonabilă*” este foarte importantă: *îndoiala rezonabilă* nu înseamnă că judecătorul trebuie să ajungă la o „absență totală a îndoielii”, căci standardul cere doar ca îndoiala să nu fie *rezonabilă* — adică justificată, serioasă, derivată din probe.

2. Decizia nr. 778/2015: distincția conștiință morală – conștiință juridică

Prin Decizia nr. 778/2015²⁴, Curtea Constituțională verifică temeinicia normelor despre *convingerea* ce fundamentează hotărârile judecătorilor²⁵. Ea își revizuieste formalismul impus în anul 2001, remodelând „convingerea judecătorului” mai aproape de moștenirea europeană.

În motivare, Curtea conturează trei trăsături cheie ale convingerii. Aceasta trebuie să fie:

- aliniată la conștiința morală a magistratului (par. 31);
- bazată exclusiv pe conștiința juridică, clădită doar după epuizarea confruntării judiciare și aprecierea legală a probelor (par. 32);
- ferită de deformări precum încrederea oarbă în intuiție (par. 33).

Argumentația conține un pasaj salvator – paragraful 35 – care face exact ceea ce în decizia din anul 2001 lipsea cu desăvârșire: creează o frontieră clară între două tipuri complet diferite de conștiință. Pe de o parte este *conștiința morală* – sentiment intuitiv, variabil și personal, incompatibil cu justiția. Pe de altă parte este *conștiința juridică*, singura admisibilă în procesul deliberării, care este structurată rațional și obiectivată prin probe. Aceasta din urmă este o „*convingere care implică certitudine și siguranță, formată în urma unei analize logice, științifice și riguroase a faptelor*” (par. 32)²⁶.

Decizia rezolvă, în sfârșit, paradoxul din 2001: în loc să interzică orice apel la conștiință (soluția brutală de atunci), Curtea păstrează conștiința, dar o delimitează strict – cea personală rămâne în afara sălii de judecată, cea juridică devine însăși inima raționamentului profesionist. Astfel, decizia reface legătura dintre rațiune și conștiință, dar sub control strict: recunoaște spațiul interior al deliberării, subordonându-l verificării. Judecătorul construiește hotărârea prin raționament, nu simțire; conștiința morală este o condiție negativă – nu permite dezacord etic –, dar nu este o sursă decisivă.

Curtea mai notează: „*Câtă vreme convingerea magistratului respectă principiul independenței și supunerii numai față de lege, ea devine garanție a justiției*” (par. 32). Așadar, convingerea exprimă libertate internă limitată de normă – legea cuprinzând întregul sistem, de la Constituție la acte inferioare. Reflexul legalist atenuează, prin urmare, deschiderea hermeneutică²⁷.

24 CCR, Decizia nr. 778/2015, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 111 din 12 febr. 2016.

25 Sintagma „îndoială rezonabilă” scapă contestației, aliniind România la CEDO: standardul „beyond reasonable doubt” cere convingere rațională, cu acuzaarea obligată să înlăture dubii serioase (CTEDO, *Bragadireanu v. Romania*, 6 dec. 2007; *Orhan v. Turcia*, 18 iun. 2002; *Irlanda v. Regatul Unit*, 18 ian. 1978).

26 Din analiza Curții rezultă un model conceptual coerent cu privire actul deliberării: conștiința morală însoțește, fără a domina; cea juridică ordonează raționamentul (respect față de lege, probe, drepturi, logică); convingerea e produs final; intuiția – risc controlat; independența – cadru al rațiunii libere.

27 Acest reflex legalist se întâlnește și în alte decizii. De exemplu, paragraful „Justiția se înfăptuiește în numele legii, elimină orice altă sursă care ar putea constitui un temei al arbitrariului sau al nedreptății. Realizarea justiției nu poate fi un act subiectiv, *pro causa*, al judecătorului, ci unul obiectiv, imparțial, derivat din raportarea la lege a situației de fapt și din supunerea judecătorului față de lege” se regăsește la pct. VI.1 din Decizia nr. 972/2012 publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 800 din 28 noiembrie 2012, respectiv la par. 164 din Decizia nr. 33/2018, *precitată* și par. 36 din Decizia nr. 233/2021, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 508 din 17 mai 2021.

Filozofic, decizia analizată constituie, totuși, un echilibru prudent: restituie convingerea fără autonomie morală; readuce rațiunea critică, nu sensibilitatea. Judecătorul gândește liber, dar încă nu simte dreptatea. Această evoluție atentă pavează calea pentru 2016, unde standardul îndoielii rezonabile va desăvârși arhitectura convingerii.

3. Decizia nr. 47/2016: îndoiala rezonabilă și obiectivarea convingerii

Decizia nr. 47/2016 marchează o răscruce în arhitectura convingerii judiciare.²⁸ Pentru a întări prezumția de nevinovăție și noul prag probator, Curtea remodelează deliberarea interioară: standardul „dincolo de orice îndoială rezonabilă” obiectivează convingerea intimă, marcată de subiectivitate. Nu mai este suficient ca judecătorul să „creadă” că inculpatul este vinovat; trebuie să poată demonstra că nu subzistă nicio îndoială serioasă, fundamentată pe probe. Astfel, Curtea detaliază: *„în măsura în care dovezile... conțin o informație îndoielnică tocmai cu privire la vinovăția făptuitorului, instanțele nu își pot forma o convingere certă și trebuie să concluzioneze nevinovăția”* (par. 18).

Această revalorizare a convingerii judiciare avea să fie confirmată și consolidată într-o hotărâre viitoare – prin Decizia nr. 22/2018, Curtea Constituțională recunoaște expres caracterul inevitabil al procesului cognitiv și al convingerii intime a judecătorului. Analizând excluderea probelor nelegale, Curtea afirmă acolo că formarea convingerii reprezintă *„un proces cognitiv, specific psihologiei judiciare, ce presupune, în mod intrinsec, o apreciere proprie, subiectivă a judecătorului”*, iar simpla excludere juridică a probelor nelegale nu poate împiedica „reîmprospătarea memoriei” magistratului cu informațiile respective²⁹. Astfel, Curtea recunoaște implicit că judecătorul nu este un automat normativ, ci o conștiință vie, care nu poate fi „resetată” prin excluderi formale – o recunoaștere care contrazice radical paradigma din 2001 și care, practic, confirmă că „umanul din judecător” nu poate fi eliminat fără a distruge însăși esența actului de judecată.

Această viziune schimbă busola: accentul deliberării se deplasează de la reconstrucția pozitivă a faptelor la identificarea eventualelor fisuri juridice. Este o mutație de paradigmă: dacă până în anul 2014 judecătorul trebuia să condamne atunci când „convingerea” de vinovăție era formată, după apariția noului Cod o poate face doar când a fost înlăturată „îndoiala rezonabilă” cu privire la nevinovăție. Probele îndoielnice blochează certitudinea, impunând achitarea nu din adevăr material, ci din limitele adevărului juridic. Îndoiala devine prioritară, iar magistratul – paznic al nevinovăției, nu detectiv al faptelor.

Schimbarea introdusă prin Decizia nr. 47/2016 naște o dilemă profundă de rol pentru judecător. Dacă hotărârea din anul 2015 readucea critica rațională în deliberare, cea din anul 2016 o canalizează spre un control negativ: accentul nu mai cade pe reconstruirea coerentă a faptelor, ci pe identificarea breșelor din acuzare. Interpretarea vie, holistică, cedează treptat loc unei logici defensive, centrată pe prudență.

Restricționarea convingerii la un proces strict probator riscă să transforme judecata

28 CCR, Decizia nr. 47/2016, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 323 din 27 aprilie 2016.

29 CCR, Decizia nr. 22/2018, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 177 din 26 februarie 2018, par. 19–22.

într-o operațiune tehnică, lipsită de arta interpretării umane. În absența unui spațiu deliberativ autentic, judecătorul devine un simplu *verificator de probe*, nu un interpret al sensului profund al cauzei. Această pierdere a dimensiunii reflexive devine dramatică în cazuri concrete, unde nuanțele umane – frica, rușinea, presiunea – contează decisiv.

Să luăm, de pildă, un dosar real de violență domestică cu probe slabe: urme vagi pe corp, declarații șovăielnice ale victimei care sunt apoi retractate sub influența familiei, martori indirecți cu declarații contradictorii. Standardul îndoielii rezonabile din Decizia nr. 47/2016 îl îndeamnă pe judecător să sondeze întâi o îndoială plauzibilă – de exemplu, ipoteza autovătămării sau a unui conflict minor escaladat – înainte de a încerca să lege firul evenimentelor într-o narațiune coerentă. Achitarea survine, astfel, nu dintr-o înțelegere holistică a tiparului abuziv, ci din imposibilitatea de a alunga o umbră minoră de dubiu. Judecata devine prevăzătoare, axată pe evitarea erorii judiciare, nu pe luminarea adevărului ascuns.

Astfel văzută, decizia nu doar apără prezumția de nevinovăție – un merit incontestabil –, ci restrânge inevitabil arta interpretării. Justiția câștigă în siguranță procedurală, dar pierde adâncime umană; capătă rigoare epistemică, dar riscă să piardă empatia rațională. Prea multe „scuturi” de protecție îl transformă pe judecător într-un *tehnician al dubiului*, nu într-un povestitor responsabil al Dreptului – cineva care, așa cum am văzut de nenumărate ori în practică, știe că în spatele fiecărui dosar stă o viață fragilă, nu doar o probă de verificat.

Tocmai această tensiune justifică o lectură în oglindă cu Decizia nr. 778/2015: dacă aceasta redeschide mintea judecătorului spre reflecție morală, decizia din anul 2016 o ține în frâu cu prudență epistemică, subțind convingerea de la interpretare holistică la verificare riguroasă.

4. Etica îndoielii și reducționismul formalist

Din prisma structurii îndoielii rezonabile, Decizia nr. 47/2016 invită la o privire critică prin lentila teoriilor actuale privind actul de judecată. Curtea vede convingerea ca operație logică, legată strâns de normă, cu judecătorul ca paznic al nevinovăției prin filtrarea negativă a probelor. Ea nu mai țese adevărul, ci îl apără de erori – un mecanism preventiv, nu reconstructor.

Aici apare o tensiune profundă. În timp ce Curtea Constituțională tinde să transforme îndoiala rezonabilă într-un filtru formalist – aproape o operație de *checklist* –, autorii italieni contemporani o ridică la rang de principiu etic și epistemic al întregii jurisdicții.

Luigi Ferrajoli propune o cale aparte, ancorată în garanții procedurale. Pentru el, judecata începe cu etica îndoielii: conștientizarea relativității adevărului procesual, imposibilitatea certitudinii absolute și greutatea fiecărei alegeri. „*Etica îndoielii implică refuzul oricărei aroganțe cognitive, prudența în judecată – de unde și frumosul nume «juris-prudență» – ca stil moral și intelectual al practicii judiciare*”³⁰, spune autorul

30 Luigi Ferrajoli, „Dieci regole di deontologia giudiziaria, conseguenti alla natura cognitiva della giurisdizione”, în *L’etica giudiziaria, Quaderno* n. 17 SSM, Roma, 2022, pp. 26-27, disponibil la www.scuolamagistratura.it.

italian. Îndoiala nu e doar prag probator, ci vigilență perpetuă, ținând magistratul alert la orizonturile cunoașterii sale.

Domenico Pulitanò duce ideea mai departe, depășind formalitățile stricte. El vede dubiul nu ca piedică, ci ca temelie a convingerii valide: etica judecății de fapt este – trebuie să fie – etica îndoielii³¹. Fără scrutinul constant al ipotezelor, coerenței probelor și variantelor, nicio certitudine nu ține. Convingerea devine concluzie prudentă, conștientă de limitele epistemic ale penalului – nu sinonim cu adevăr absolut.

Mai mult, Pulitanò arată că judecătorul operează simultan în două planuri hermeneutice: interpretarea faptelor și interpretarea normei. A-l reduce la un simplu tehnician al subsumării înseamnă a ignora dimensiunea reflexivă a jurisdicției, în care subiectivitatea disciplinată contribuie esențial la construirea sensului juridic. Judecătorul este un hermeneut al situațiilor de viață, nu un instrument docil al regulilor.

Prăpastia dintre viziunea Curții noastre Constituționale și cea a celor doi autori analizați devine astfel evidentă: Curtea folosește îndoiala rezonabilă ca un scut procedural care, odată ridicat, permite trecerea la condamnare; Ferrajoli și Pulitanò o transformă în însăși substanța judecății, o stare de veghe permanentă care nu se încheie niciodată cu totul. Dacă Decizia nr. 47/2016 schițează un magistrat neutru, fixat pe normă și anti-eroare, Ferrajoli și Pulitanò îl readuc la îndoială ca resursă vie, nu barieră. Convingerea se legitimează nu prin formalizare, ci prin oglindă critică, dezbateri și asumare a riscurilor.

Doctrina lor nuanțează, astfel, ceea ce spune Curtea: judecătorul nu poate fi redus la rolul unui operator tehnic al îndoielii, ci trebuie recunoscut ca interpret responsabil al faptelor și al normelor, angajat într-un echilibru dificil între îndoială, garanție și asumarea lucidă a riscului deciziei. Aceasta este adevărata etică a îndoielii — una care nu paralizează convingerea, ci o face umană, critică și autentic juridică.

III. Echitate, conștiință și lege: o genealogie europeană-americană a convingerii judiciare

1. Tradiția europeană a echității și a convingerii

Problema echilibrului dintre lege și conștiință, dintre legalitate și echitate, este una dintre cele mai vechi tensiuni ale gândirii juridice occidentale. În esență, această problemă se referă la posibilitatea ca Dreptul să rămână uman chiar și atunci când devine un sistem riguros. De-a lungul secolelor, filosofia europeană a formulat răspunsuri diferite, construind o veritabilă genealogie a rațiunii morale în actul de judecată.

Îl invocăm în acet sens pe **Georg Schwarzenberger**: dreptatea și interpretarea normei nu pot fi desprinse de structura comunității în care sunt aplicate; sensul lor variază odată cu formele de asociere umană, ceea ce confirmă că judecătorul nu decide niciodată în vid, ci în orizontul concret al unei lumi sociale care modelează convingerea

31 Domenico Pulitanò, „Il dubbio e il paradigma penalistico della certezza. Una ricognizione di problemi”, în *Quaderno di storia del penale e della giustizia penale* n. 5/2023, publicat de EUM - Edizioni Università di Macerata, pp. 225-232, doi:10.13138/2704-7148/3743.

și responsabilitatea sa³².

La rîndul lui, **Mark Goodale** insistă că dreptul nu poate fi înțeles în izolarea sa instituțională, ci doar în contact cu oamenii și cu dinamica reală a vieții sociale; *perspectiva emică* – privirea din interior a celor implicați – dezvăluie că dreptatea este înainte de toate un proces uman, prin care comunitățile gestionează suferința și refac legăturile sociale³³.

1.1. Gândirea antică – echitatea ca formă a dreptății

Aristotel distinge între *dikaiosyne nomike* (dreptatea legală) și *epieikeia* (echitatea)³⁴. Legea este, prin natura ei, generală (*katholou*), căci trebuie să acopere o multitudine de cazuri viitoare, necunoscute, însă viața este particulară (*kata meros*), iar o aplicare rigidă a normei generale poate genera injustiție într-un caz concret. De aceea, pentru stăgirit, echitatea este văzută ca un *corectiv al legii generale*, o formă superioară a dreptății (*beltion tou dikaion*), care intervine atunci când aplicarea strictă a literei ar trăda spiritul normei.

Această viziune fundamentează ideea că judecătorul nu este un simplu executor al textului normativ, ci un *interpret responsabil*, care trebuie să asigure că finalitatea legii (dreptatea) nu este trădată de mijloacele ei (rigoarea formală). Astfel, judecătorul echitabil nu sfidează legea; el o realizează, adaptând-o la realitatea umană concretă.

Lord Neuberger de Abbotsbury subliniază că echitatea reprezintă puntea dintre normă și condiția umană: drepturile omului nu se pot aplica mecanic, ci numai printr-o judecată sensibilă la particularitățile fiecărei ființe, ceea ce reclamă un judecător capabil să vadă omul din spatele textului³⁵.

În gândirea romană, **Cicero** continuă linia aristotelică, formulând una dintre cele mai celebre avertizări împotriva formalismului juridic: „*Summum ius, summa iniuria*” — „*Cea mai strictă aplicare a legii devine cea mai mare nedreptate*”³⁶. El se referă la nedreptățile pricinuite de interpretările dibace, chiar viclene, care deturneză sensul Dreptului. Pentru Cicero, legea nu este doar un sistem de comandamente, ci o expresie a rațiunii practice și a echității naturale (*aequitas*), astfel că judecătorul trebuie să o aplice în litera și spiritul ei. Virtutea juridică fundamentală este moderația rațională (*moderatio*), o prudență care împiedică legea să devină instrument al cruzimii. Cicero intuiește că legea, pentru a fi legitimă, trebuie să rămână compatibilă cu umanitatea.

Astfel, încă din Antichitate se naște o linie roșie a gândirii juridice europene: judecătorul nu este un automat al normei, ci un om chemat să salveze spiritul dreptății

32 Georg Schwarzenberger, *Three Types of Law, Ethics*, Vol. 53, No. 2 (Jan., 1943), pp. 89-97, The University of Chicago Press, în traducere *Cele trei tipuri de drept*, în *Noua Revistă a Drepturilor Omului* nr. 2/2010, pp. 109-118, online la www.revistadrepturileomului.ro/sumar_2_2010.html.

33 Mark Goodale, *Anthropology and Law: A Critical Introduction*, 2017, New York University Press, idee prezentată și discutată în recenzia lui Mihai Popa, în *Noua Revistă a Drepturilor Omului* nr. 1/2018, pp. 84-87, disponibilă la https://www.revistadrepturileomului.ro/sumar_1_2018.html.

34 Aristotel, *Etica Nicomahică*, V, 10 (1137b11–27), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 129. În esență, *epieikeia* este denumirea dată pentru virtutea care permite îndreptățirea de a aplica legea cu blândețe și flexibilitate atunci când aplicarea ei strictă ar duce la nedreptate.

35 Lord Neuberger de Abbotsbury, prelegere The Reform Club Londra, 5 noiembrie 2009, în traducere „Echitatea drepturilor omului”, în *Noua Revistă a Drepturilor Omului* nr. 4/2015, pp. 137-150, online la https://www.revistadrepturileomului.ro/sumar_4_2015.html.

36 Marcus Tullius Cicero, *De officiis*, I, 10, 33, în traducere *Despre îndatoriri*, Editura Științifică, Colecția Biblioteca Filozofică, București, 1957, p. 55.

atunci când litera ei devine tiranică. Este exact linia pe care Decizia nr. 171/2001 a rupt-o brutal, eliminând orice spațiu pentru rațiunea morală și echitate, și exact linia pe care Deciziile nr. 778/2015 și nr. 47/2016 au încercat, fiecare în felul său, să o reabiliteze – prima prin distincția conștiinței juridice, a doua prin etica îndoielii rezonabile. Genealogia echității nu este, așadar, doar istorie; ea este criteriul după care măsurăm cât de aproape sau de departe suntem astăzi de rostul profund al actului de a judeca.

1.2. Toma d'Aquino și *epieikeia* ca virtute morală

În Evul Mediu, teologia canonică transformă conceptul aristotelic într-o virtute morală. **Toma d'Aquino**, în *Summa Theologica*, afirmă că atunci când aplicarea literală a legii contravine intenției legiuitorului, omul trebuie să urmeze nu litera legii, ci spiritul ei, adică intenția legiuitorului. El vede *epieikeia* ca parte a dreptății în sensul ei larg, care nu poate fi redus la dreptatea legală, cea care privește doar litera legii³⁷. În această viziune, judecata devine un act al conștiinței formate prin rațiune. Convingerea judecătorului nu este o intuiție subiectivă, ci o formă de rațiune morală orientată spre finalitatea legii.

Pentru Toma d'Aquino, așadar, conștiința juridică bine formată este însăși virtutea *epieikeia* – exact ceea ce Decizia nr. 171/2001 a declarat incompatibil cu principiul supunerii numai față de lege, și exact ceea ce Decizia nr. 778/2015 a reintrodus sub denumirea de „conștiință juridică profesională”. Toma d'Aquino ne spune că judecătorul nu poate fi redus la un simplu executant al literei, pentru că dreptatea cere uneori să treci dincolo de ea – fără a o încălca, ci pentru a o împlini.

1.3. Iluminismul și rațiunea critică

Charles-Louis de Secondat, baron de Montesquieu scrie că „*judecătorii nu sunt decât gura care rostesc cuvintele legii; sunt ființe neanimate care nu pot modera nici forța, nici rigoarea ei*”³⁸. Deși adesea interpretat mecanicist, pasajul viza limitarea abuzurilor parlamentelor judecătorești, nu excluderea rațiunii morale.

Contextul este esențial: Montesquieu scria în opoziție cu absolutismul monarhic francez, unde parlamentele judecătorești franceze uzurpau adesea puterea legislativă sau executivă, blocând reformele regale³⁹. El urmărea să limiteze arbitrariul jurisdicțional prin consolidarea separației puterilor, nu să reducă judecătorul la un automat. Mai mult, în alte pasaje ale aceluiași tratat, Montesquieu cere „moderație” (XI, 4), „spiritul legilor” (*passim*) și „umanitate” în aplicarea normelor (ex. XXVI, 3).

Astfel, Montesquieu a contribuit la afirmarea ideii moderne de independență a judecătorului — o libertate rațională situată între constrângerea regulii și responsabilitatea față de sensul ei.

Citatul celebru a fost, de altfel, invocat adesea izolat și greșit în România post-2001 pentru a justifica un formalism absolut – exact opusul a ceea ce voia Montesquieu. El nu cerea suprimarea rațiunii judecătorului, ci doar limitarea abuzului de putere politică prin judecată. Lectura integrală a lucrării sale arată că adevărata sa moștenire este echilibrul

37 Toma d'Aquino, *Summa Theologica*, traducere colectivă în lucrarea publicată de Editura Polirom, Iași, 2016, Q.120, vol. III, p. 818-819.

38 Charles-Louis de Secondat, baron de Montesquieu, *De l'esprit des lois*, Livre XI, Chapitre VI, în traducere *Despre spiritul legilor*, Editura Științifică, București, 1964, vol. I, p. 203.

39 Parlamentele judecătorești erau, la acea vreme, curți supreme regionale care, pe lângă rol judiciar, aveau și rol politic, putând bloca prin *veto* edictele regale.

dintre supunerea față de lege și moderația rațională – exact echilibrul pe care Deciziile 778/2015 și 47/2016 au încercat, fiecare în felul său, să îl restaureze.

1.4. Criza pozitivismului și redescoperirea moralității

Secolul XX a adus o criză profundă a formalismului juridic. Experiența regimurilor totalitare a arătat că prin aplicarea legii se pot comite crime de stat și că supunerea oarbă față de lege – așa cum implica, de exemplu, Hans Kelsen prin separarea strictă a Dreptului de Morală⁴⁰ – nu garantează justiția, ci o poate distruge.

În 1946, **Gustav Radbruch** formulează celebra formulă care îi poartă numele (*Radbruchschen Formel*): „Există un conflict între dreptul pozitiv și dreptate, iar când acesta atinge un grad intolerabil, legea pozitivă trebuie să cedeze în fața dreptății”⁴¹.

Lecția post-totalitară este clară: un judecător fără conștiință morală (care invocă în apărarea sa „legea e lege”) devine complice la nedreptate legalizată. De aceea, reabilitarea dimensiunii etice a magistraturii nu este un moft filosofic, ci o condiție de supraviețuire a statului de drept însuși. Această formulă a readus moralitatea în centrul Dreptului.

Pentru România post-decembristă, lecția lui Radbruch este de o actualitate dureroasă. Decizia nr. 171/2001 – prin excluderea oricărei referiri la conștiință și prin ridicarea supunerii oarbe față de lege la rang de principiu constituțional – a fost, în fond, o revenire la exact acel pozitivism extrem pe care Radbruch îl condamnase ca fiind responsabil pentru catastrofa morală a secolului XX. Abia Deciziile nr. 778/2015 și nr. 47/2016 au început să repare această eroare istorică, readucând conștiința juridică și îndoiala rezonabilă în centrul actului de a judeca – exact în spiritul lecției post-totalitare europene.

1.5. Modernismul – hermeneutica morală

După cel de-al Doilea Război Mondial, **Ronald Dworkin** a respins modelul „judecătorului mecanic” și a propus conceptul de „law as integrity”: „Judecătorul trebuie să decidă nu aplicând mecanic regula, ci oferind cea mai bună justificare morală a întregului sistem de drept”⁴².

Judecătorul ideal este cel care, în cazurile dificile, posedă abilități juridice extraordinare și construiește cea mai bună interpretare a legii, ținând cont de principiile generale de drept și de echitate („Judecătorul Hercule”). Dworkin vede sistemul juridic ca o „epopee” în care fiecare judecător trebuie să interpreteze deciziile din trecut pentru a le face cât mai coerente și principiale, ca și cum ar crea o poveste morală unitară. Convingerea judecătorului devine astfel un act de *integrare morală*, o rațiune care unifică legea și justiția⁴³.

40 Hans Kelsen, în lucrarea sa fundamentală *Reine Rechtslehre (Teoria pură a dreptului)*, ediția a doua, (Franz Deuticke Verlag, Viena, 1960), propune un sistem în care Dreptul este complet autonom față de morală, religie, politică sau justiție. Efectul a fost dezumanizarea actului de justiție: judecătorul nu este un interpret moral, ci un executant normativ care deduce soluția din norma superioară. Supunerea oarbă față de lege a generat o dezbatere aprinsă între Hart și Fuller (1958).

41 Gustav Radbruch, profesor de Drept și filosof german, fost ministru al justiției în Republica de la Weimar. „Formula” apare în articolul „Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht” („Injustiție legală și justiție extra-legală”), *Süddeutsche Juristen-Zeitung*, Anul 1, Nr. 5, august 1946, pp. 105–108, disponibil online: www.jstor.org/stable/20800812.

42 Ronald Dworkin, *Law's Empire*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1986, pp. 225–250.

43 Ronald Dworkin este cel mai mare critic al lui H.L.A. Hart, care în lucrarea sa fundamentală *The Concept*

În aceeași idee, **Lon L. Fuller** emite teoria „*moralității interne a Dreptului*”. Pentru a constitui drept, și nu a fi o simplă constrângere, legea trebuie să respecte opt condiții interne: generalitate, publicitate, claritate, prospectivitate (non-retroactivitate), non-contradicție, posibilitate de respectare (nu cere imposibilul), stabilitate relativă și congruență între textul normei și aplicarea ei⁴⁴. Aceste cerințe nu sunt doar tehnice, procedurale, ci au un substrat moral: ele respectă omul ca ființă rațională, capabilă să își organizeze conduita în funcție de norme cunoscute și stabile.

Această perspectivă este completată de **Paul Ricoeur**, pentru care justiția nu este o simplă aplicare a regulii, ci o căutare de a reface echilibrul rupt între oameni, de a-i reconcilia⁴⁵. Aceasta presupune o *dublă fidelitate*: față de lege (ca izvor de autoritate și predictibilitate) și față de om (ca destinatar al normei și purtător de demnitate). Judecătorul devine astfel un *mediator* care nu poate abdica de la rațiune (altfel cade în arbitrarie), dar nici nu poate renunța la umanitate (altfel produce nedreptate legală). Sentința judecătorească are o funcție simbolică profundă: „retraduce conflictul în limbajul dreptății”.

Prin urmare, deliberarea judiciară nu este un proces pur cognitiv, ci unul *moral-reflexiv*. Ea implică nu doar înțelegerea textului legal, ci și discernământul privind sensul drept al aplicării sale. În spiritul gândirii lui Paul Ricoeur, a judeca înseamnă a înțelege, atât din partea judecătorului, cât și din cea a justițiabililor.

Astfel se încheie o tradiție europeană a echității și convingerii care, de la Aristotel la Ricoeur și afini, a menținut aceeași convingere esențială: *legea nu poate fi separată de om fără a-și pierde sensul*.

Pentru România, această tradiție nu este doar o istorie frumoasă, ci o sentință. Decizia nr. 171/2001 a întrerupt-o brutal, reducând judecătorul la „gura care rostește cuvintele legii” și declarând orice apel la conștiință incompatibil cu supunerea față de lege – exact modelul pe care Dworkin îl numea „nightmare of the mechanical judge”, Fuller îl declara lipsit de moralitate internă, iar Ricoeur l-a văzut ca pe o trădare a funcției simbolice a justiției. Abia în 2015 și 2016, Curtea Constituțională a început să reia firul rupt, readucând conștiința juridică și îndoiala rezonabilă în centrul deliberării. Însă, până la o veritabilă hermeneutică morală – în care judecătorul român să poată, ca Hercule al lui Dworkin sau mediatorul lui Ricoeur, să spună „aceasta este cea mai bună lectură morală a întregului nostru Drept” – drumul rămâne încă lung și nesigur.

of Law (1961) redefinea pozitivismul juridic în formă „soft”. Dworkin îi impută că reduce Dreptul la reguli, ignorând principiile, și justifică o prea mare putere de discreție a judecătorilor (*Taking Rights Seriously*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1977, cap. 2–4). Hart i-a răspuns că, într-adevăr, ar fi trebuit să discute mai mult principiile, dar că Dreptul nu se reduce la morală și că judecătorul trebuie să aibă putere de discreție pentru situațiile insuficient reglementate (Postscript la *The Concept of Law*, ed. a 2-a, Oxford University Press, New York City, 1994, pp. 259–263).

44 Lon L. Fuller, *The Morality of Law*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1964, ediție revizuită 1969, pp. 38–41.

45 Paul Ricoeur, *Le Juste*, Éditions Esprit, Paris, 1995, p. 10.

2. Judecătorul și echilibrul dintre rațiune și compasiune

În centrul actului de justiție se află rațiunea deliberativă și responsabilitatea morală. Fără rațiune, Dreptul devine arbitrar; fără compasiune, se goleşte de umanitate. Tensiunea dintre aceste două dimensiuni — între legea care ordonează și omenescul care înțelege — definește condiția judecătorului modern. Filosofia occidentală arată că această tensiune este izvorul discernământului. A judeca înseamnă a echilibra obiectivitatea și înțelegerea, legea și viața.

2.1. Rațiunea morală ca fundament al judecății

Pentru **Immanuel Kant**, rațiunea este dublă: teoretică și practică. Dacă prima urmărește adevărul, cealaltă caută binele. În *Critica rațiunii practice*, Kant afirmă că omul este moral pentru că poate reflecta asupra propriei conduite: „*Două lucruri umplu sufletul (...): cerul înstelat deasupra mea și legea morală în mine*”.⁴⁶

Judecătorul, ca ființă rațională, aplică legea pozitivă în conformitate cu legea morală interioară. Aceasta înseamnă *autonomie etică* — libertatea de a decide potrivit rațiunii, nu instinctului. Rațiunea practică impune *imperativul categoric*: „*Acționează astfel încât maxima voinței tale să poată oricând valora în același timp ca principiu al unei legi universale*”⁴⁷. Legalitatea nu poate fi separată de moralitate; rațiunea pură se împlinește prin rațiunea morală, care transformă regula abstractă într-o decizie justă.

2.2. Virtutea prudenței – *phronesis* ca rațiune aplicată

În spiritul aristotelic al *phronesis*, prudența este rațiunea practică ce ajută omul să acționeze bine în circumstanțe particulare, depășind rigiditatea literei fără a-i nega autoritatea. Aplicată justiției, *phronesis* este virtutea prin care judecătorul găsește echilibrul între litera și spiritul legii, între legalitate și dreptate.⁴⁸

Paul Ricoeur, pe care l-am amintit deja ca hermeneut al funcției simbolice a

46 Immanuel Kant, *Critica rațiunii practice*, „Concluzie” (Ak. 5:161–162), traducere de Nicolae Bagdasar, Editura IRI, București, 1999, p. 188.

47 *Idem*, p. 62.

48 În privința „spiritului” legii sau Constituției, notăm în jurisprudența Curții Constituționale:

- că „un text din legea fundamentală nu trebuie interpretat restrictiv, ci în spiritul Constituției” (Decizia nr. 683/2012, par. II.7);
- că legea nu poate „să încalce litera sau spiritul Legii fundamentale” (Deciziile nr. 542/2009, nr. 232/2010, nr. 126/2011, nr. 132/2021, par. 17);
- că „norma juridică trebuie interpretată în sensul său pozitiv, generator de efecte juridice, modalitățile juridice de interpretare a unei norme legale trebuie să aibă în vedere nu numai litera, ci și spiritul legii, astfel încât rezultatul aplicării practice a normei juridice să fie cât mai aproape de finalitatea urmărită de legiuitor” (Decizia nr. 682/2015, par. 31);
- că „în activitatea sa de interpretare a legii, judecătorul trebuie să realizeze un echilibru între spiritul și litera legii, între exigențele de redactare și scopul urmărit de legiuitor” (Deciziile nr. 838/2009, nr. 972/2012, par. VI.1; nr. 233/2021, par. 36; nr. 216/2024, par. 14; nr. 787/2021, par. 16 și 25). Curtea însăși explică spiritul legii în cazuri concrete (Deciziile nr. 418/2014, par. 37 și 41; nr. 736/2016, par. 21; nr. 96/2024, par. 5);
- că „dacă actele administrative cu caracter normativ adaugă la lege sau se abat de la litera și spiritul legii, se poate declanșa controlul judecătoresc al acestor acte” (Deciziile nr. 401/2018, par. 21; nr. 567/2018, nr. 441/2019, par. 15; nr. 86/2020, par. 18; nr. 531/2020, par. 25; nr. 134/2025, par. 18);
- că puterile statului trebuie să colaboreze „în spiritul normelor de loialitate constituțională” (Deciziile nr. 51/2012, nr. 683/2012, par. II.9).

justiției, descrie această virtute și drept o capacitate de a vedea omul din spatele cazului⁴⁹. Judecătorul nu aplică legea unui caz, ci cauzei unei persoane. Prin *phronesis*, aplicarea legii devine act de interpretare morală, unde rațiunea și empatia se întâlnesc.

Alasdair MacIntyre radicalizează această tradiție în secolul XX: justiția autentică nu poate fi redusă la aplicarea de reguli într-o instituție birocratică, ci este o „practică” vie, în care bunurile interne – excelența morală însăși – sunt urmărite și extinse prin cooperare și tradiție. Când instituțiile moderne înlocuiesc virtuțile practicilor cu eficiența managerială și predictibilitatea, judecătorul riscă să devină un simplu „caracter managerial” lipsit de *phronesis*⁵⁰ – exact pericolul pe care formalismul românesc post-2001 l-a materializat timp de un deceniu și jumătate.

Convingerea judecătorului este, așadar, o rațiune prudentă – o deliberare care recunoaște omul ca măsură a ultimei corectitudini.

2.3. Compasiunea ca rațiune morală

În secolul XX, *compasiunea* a fost revalorizată nu ca opus al *rațiunii*, ci ca formă superioară a reflecției morale.

Hannah Arendt observa că răul nu provine din pasiune, ci din absența gândirii — Nazistul Eichmann, notează ea, „nu a gândit din perspectiva altuia” (*inability to think from the standpoint of somebody else*), adică nu a reflectat moral la consecințele faptelor sale⁵¹. Astfel, compasiunea nu este sentimentalism, ci capacitatea de a gândi din perspectiva celui alt.

Această idee redefinesc ethosul judecătorului: nu este suficient ca el să fie imparțial, ci trebuie să manifeste *empatie rațională*, o înțelegere fără identificare. Lipsa acestei capacități ar reduce judecata la un simplu act administrativ.

În același spirit, **Martha Nussbaum** afirmă că imaginația literară este esențială pentru justiție, deoarece dezvoltă „*empatia cognitivă*” — abilitatea de a percepe complexitatea morală a vieții umane: „*Imaginația este cel mai sigur antidot împotriva cruzimii. Ea ne permite să vedem dincolo de stereotipuri și să percepem umanitatea comună*”⁵².

Judecătorul ideal nu ignoră emoția, ci o transformă în înțelegere rațională.

2.4. Rațiunea empatică și justiția deliberativă

În gândirea contemporană, **Amartya Sen** a extins ideea de *rațiune empatică*, susținând că justiția nu poate ignora consecințele reale pentru oameni concreți: „Trebuie să luăm în seamă perspectivele altora, în special ale celor mai afectați”⁵³.

Judecătorul devine o *conștiință implicată*, asumându-și responsabilitatea reflexivă de a vedea nu doar ce spune legea, ci și *ce face legea* în viețile oamenilor.

Această viziune corespunde modelului *justiției deliberative*, unde decizia este un

49 Paul Ricoeur, *op.cit.*, p. 47.

50 Alasdair MacIntyre, *Tratat de morală. După virtute*, trad. Mircea Flonta, Humanitas, București, 1998, p. 198–206.

51 Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, ed. rev., Penguin Books, London, 2006, p. 287 (Postfață).

52 Martha C. Nussbaum, *Poetic Justice: The Literary Imagination and Public Life*, Beacon Press, Boston, 1995, p. 73-74.

53 Amartya Sen, *The Idea of Justice*, Harvard University Press, 2009, p. 172 (parafrază adaptată după cele cuprinse în cap. 7, „Position, Relevance and Illusion”).

proces de raționare morală publică. A decide înseamnă a convinge, iar a convinge înseamnă a traduce legea în termeni umani — prin motivări clare, accesibile și responsabile față de cei implicați în proces.

2.5. Compasiunea rațională – între emoție și rigoare

Judith Shklar avertizează că legalismul excesiv — adică a trata problemele morale ca și cum ar fi doar juridice — creează cruzime instituțională⁵⁴.

Adevărata măsură a *rațiunii juridice* este capacitatea de a integra empatia fără a pierde rigoarea. *Compasiunea rațională* nu este slăbiciune, ci luciditate morală: recunoașterea omenescului fără renunțarea la normă.

Echilibrul dintre rațiune și compasiune nu se obține prin compromis, ci prin *maturitate reflexivă* — o virtute prin care judecătorul vede în fiecare cauză nu doar o problemă juridică, ci o *poveste umană*.

Astfel, acest echilibru rămâne centrul gravitațional al justiției: locul unde legea întâlnește umanul și unde sensul devine judecată. Pentru România, el constituie testul ieșirii de sub umbra Deciziei nr. 171/2001, care a redus magistratul la un „operator al normei”, desprins de rațiunea morală și de înțelegerea umană.

Judecătorul român de după 2016 este chemat să recupereze o tradiție bimilenară — de la *phronesis*-ul aristotelic la rațiunea empatică a lui Sen și Shklar — nu ca pe un ideal vag, ci ca pe o veritabilă datorie constituțională. Deciziile nr. 778/2015 și nr. 47/2016 au redeschis timid această poartă: una către conștiința juridică rațională, alta către prudența epistemică.

Rămâne însă de văzut dacă magistratul va avea curajul și spațiul de a merge până la capăt, transformând convingerea nu doar într-un instrument de verificare a îndoielii rezonabile, ci într-un act de *phronesis* autentic — rațiune practică, empatică și profund umană, capabilă să spună, în fiecare dosar, că soluția dată este „cea mai dreaptă pe care o poate oferi legea unui om real”. Vom avea judecători capabili să exercite această compasiune rațională în motivarea hotărârilor sau vom rămâne prizonierii unui formalism care, deși mascat astăzi în retorica „îndoielii rezonabile”, riscă să perpetueze tocmai cruzimea instituțională denunțată de Shklar?

IV. Recomandări instituționale

România se află astăzi în fața unei ferestre unice de oportunitate. Lecția dureroasă a deciziei din anul 2001 și a formalismului care a dominat aproape două decenii a fost parțial învinsă prin noi hotărâri ale Curții Constituționale. Totuși, riscul tehnicizării și al „justiției fără chip” este mai mare ca niciodată. Dacă nu acționăm acum, vom înlocui judecătorul birocrat cu judecătorul algoritm — și atunci nu vom mai avea ce repara.

1. Institutul Național al Magistraturii

Institutul Național al Magistraturii poartă responsabilitatea esențială de a forma

⁵⁴ Judith N. Shklar, *Legalism: Law, Morals, and Political Trials*, ediția a 2-a, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1986, p. 111.

judecători care să *îmbine rigoarea rațională* cu *sensibilitatea morală*. Programele actuale, deși solide din punct de vedere tehnic, rămân dominate de paradigma performanței măsurabile și a evaluării obiective, care adesea lasă în umbră indispensabila dimensiune etică a deliberării.

Este necesară introducerea unor module dedicate de **etică reflexivă** și **hermeneutică juridică**, inspirate din modelele francez și canadian⁵⁵. Acestea ar trebui să includă analiza deciziilor constituționale și jurisprudențiale din perspectiva *convingerii morale* și a responsabilității față de comunitate.

Această formare interdisciplinară trebuie să fie coerentă cu recomandările pentru Consiliul Superior al Magistraturii și Curtea Constituțională, formând un sistem unitar de cultură juridică. Elemente de **Filosofie morală**, **Psihologie judiciară** și **Sociologia dreptului** ar contribui la consolidarea *empatiei raționale* — acea capacitate de a înțelege omul din spatele cauzei, fără a abdica de la cerințele legii.

Institutul Național al Magistraturii nu trebuie să fie un simplu centru de instruire tehnică, ci un spațiu în care *conștiința profesională* este cultivată și întărită. A învăța să gândești just nu înseamnă doar a cunoaște legea, ci și a înțelege rostul ei uman.

2. Consiliul Superior al Magistraturii

Consiliul Superior al Magistraturii nu trebuie perceput strict ca o instituție administrativă, ci trebuie să își asume rolul de *garant al independenței interioare* a judecătorului. Independența nu se reduce la autonomia față de celelalte puteri ale statului, ci include *libertatea morală* de a decide potrivit propriei conștiințe.

În această lumină, Consiliul Superior al Magistraturii ar trebui să elaboreze un **cod de etică extins**, care să reafirme conștiința ca dimensiune fundamentală și constitutivă a profesiei judiciare⁵⁶. Evaluarea profesională nu poate rămâne axată exclusiv pe criterii de celeritate și volum de activitate, ci trebuie să includă *calitatea motivării* și *maturitatea reflecției juridice*.

A motiva nu înseamnă doar a nara și a demonstra, ci și a *convinge*⁵⁷. O cultură a deliberării morale trebuie încurajată prin ghiduri practice, dezbateri periodice și un proces de formare continuă. Numai astfel controlul instituțional se poate transforma într-un exercițiu de *responsabilitate etică*, nu într-un mecanism de conformism birocratic.

55 École Nationale de la Magistrature (ENM), *Rapport annuel de formation judiciaire*, Bordeaux, 2023, pp. 12–14 (module „Éthique et responsabilité du magistrat”); cf. National Judicial Institute (Canada), programe de „Social Context Education”.

56 *Codul deontologic al judecătorilor și procurorilor*, aprobat prin Hotărârea CSM nr. 328/2005, publicată în Monitorul Oficial al României nr. 815 din 8 septembrie 2005, modificată prin Hotărârea CSM nr. 135/2022, publicată în Monitorul Oficial al României nr. 1017 din 19 octombrie 2022.

57 În jurisprudența CCR se discută de capacitatea judecătorilor de a *convinge* justițiabilii, motivând consistent hotărârile judecătorești, că justiția s-a înfăptuit – a se vedea paragrafele 35, 36, 46, 49, 81, 90 și 96 din Decizia nr. 233/2021, *precitată*.

3. Curtea Constituțională a României

Curtea Constituțională rămâne spațiul privilegiat în care se definește și se dezvoltă **filosofia justiției constituționale**. După evoluțiile marcate de deciziile din anii 2015-2018, Curtea are oportunitatea de a consolida și dezvolta în mod explicit conceptul de *legalitate umanistă* — o legalitate care unifică norma cu rațiunea morală.

Curtea ar trebui să continue și să extindă linia inaugurată de aceste hotărâri, afirmând cu mai multă claritate principiul *motivării raționale și morale* ca exigență constituțională⁵⁸. Motivarea hotărârii nu este un act procedural de rutină, ci tocmai locul în care legea capătă sens prin conștiința judecătorului.

În perspectivă, Curtea Constituțională a României ar putea contribui la un **cadru de jurisprudență etică**, inspirat din ethos-ul mai larg al controlului de constituționalitate consacrat în doctrina germană contemporană⁵⁹. În această tradiție, misiunea curții constituționale depășește protecția strictă a textului, asumându-și rolul de păstrătoare a *echilibrului dintre lege și om*: o instituție care nu doar aplică norma fundamentală, ci o interpretează pentru a proteja demnitatea, libertatea și raționalitatea ordinii constituționale. O asemenea carte ar clarifica explicit identitatea morală a justiției constituționale, întărind încrederea publică prin asumarea unei responsabilități hermeneutice față de sensul drepturilor fundamentale.

Institutul Național al Magistraturii *formează* judecătorul, Consiliul Superior al Magistraturii îl *susține*, iar Curtea Constituțională îi trasează *orizontul valoric*. Împreună, aceste instituții pot face ca lecția dureroasă a Deciziei 171/2001 să nu fie doar o rană închisă, ci temelia unei justiții cu adevărat umane – singura capabilă să reziste și „cuștii de oțel”, și algoritmului fără chip.

Reformele necesare nu implică neapărat modificări legislative, ci, mai ales, o schimbare profundă de cultură juridică — tranziția de la justiția formală, tehnocrată, la o justiție reflexivă, umană, în care aplicarea legii este însoțită de deliberare morală. Numai astfel sistemul judiciar român își va putea regăsi, în sfârșit, adevărata vocație: *nu de a aplica legea, ci de a face dreptate*.

58 „Hotărârea nu trebuie numai să ia în calcul instrumentele juridice relevante, ci și noțiunile și realitățile nejuridice proprii contextului controverselor, cum ar fi, de exemplu, considerațiile etice, sociale sau economice. Aceasta necesită din partea judecătorului o sensibilizare asupra acestor considerații în momentul luării deciziei” – pct. 22 din Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni, *Avizul nr. 11 (2008) în atenția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind calitatea hotărârilor judecătorești*, CCJE(2008)5, Strasbourg, 18 decembrie 2008, disponibil la <https://rm.coe.int/16807482bf>. Curtea noastră a început o justificare în același sens – a se vedea întreaga Decizie CCR nr. 233/2021 și par. 178 din Decizia nr. 33/2018, *precitate*.

59 Pentru fundamentele ethos-ului curților constituționale în tradiția germană, a se vedea: Dieter Grimm, *Die Zukunft der Verfassung*, Suhrkamp, Berlin, 1991, reeditat 2020, unde autorul arată că jurisprudența constituțională nu se poate limita la litera normei, deoarece protecția demnității și libertăților impune un rol interpretativ creativ al Curții; Ernst-Wolfgang Böckenförde, *Recht, Staat, Freiheit. Studien zur Rechtsphilosophie, Staatstheorie und Verfassungsgeschichte*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1991, reeditat 2024, pentru ideea că ordinea constituțională implică o responsabilitate etică ce depășește legalismul; Konrad Hesse, *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, 20. Auflage, C.F. Müller, Heidelberg, 1999, unde este expus principiul „ordinii valorice” a legii fundamentale, fundament al rolului moral al Curții.

Concluzii

Prezenta lucrare a explorat evoluția jurisprudenței Curții Constituționale a României în ceea ce privește convingerea judecătorului, evidențiind transformarea profundă de la un formalism raționalist rigid către reafirmarea unei justiții centrate pe rațiunea morală și dimensiunea umanistă.

Între decizia din anul 2001 și cele din anii 2015 și 2016 se desfășoară o istorie a redescoperirii omenescului în Drept. În timp și ce prima a separat conștiința de lege și a accentuat formalismul, ultimele au integrat rațiunea cu umanitatea, configurând un model de justiție reflexivă, sensibilă la dimensiunile morale ale actului decizional.

Curtea Constituțională a înțeles că perfecțiunea procedurii nu constituie garanția unei adevărate dreptăți. De aceea, la un moment dat, aceasta a reconfigurat rolul judecătorului ca interpret viu și responsabil al legii, nu ca simplu executant al normei. Această schimbare transcende doctrina, având o semnificație antropologică: se trece de la rațiunea tehnică la rațiunea morală, de la o viziune mecanică asupra omului la una reflexivă.

Astfel, convingerea judecătorului redevine spațiul libertății interioare, în care se întâlnesc și se armonizează rațiunea și compasiunea pentru a da sens deplin legii.

Judecătorul nu este chemat să aleagă între lege și conștiință, ci să le armonizeze într-un echilibru flexibil și responsabil. Independența autentică a judecătorului presupune fidelitate față de umanitate, nu izolare față de societate. Justiția există prin oamenii care o înfăptuiesc (justițiarii) și se măsoară prin felul în care omul este înțeles în ea (justițiabilul).

În epoca algoritmilor și a deciziilor automatizate, menirea judecătorului este mai actuală ca niciodată: nu confirmarea impersonală a ordinii, ci umanizarea ei. Justiția nu poate fi un simplu mecanism de emitere a verdictelor, ci trebuie să fie un act de înțelegere morală. Fiecare hotărâre reflectă nu doar faptele, ci și fragilitatea umană – sursa adevăratei dreptăți.

Niciun algoritm nu poate simți compasiunea, niciun cod nu poate pricepe suferința. Între textul legii și viața celui judecat trebuie să rămână un om care gândește, reflectă și simte. A fi judecător înseamnă, deci, a traduce legea în limbajul omului. Când norma devine prea rigidă, conștiința o îmblânzește; când moralitatea devine confuză, rațiunea o luminează. Între aceste două respirații se află justiția – vie, fragilă și totodată autentică.

Viitorul poate că va aduce tribunale virtuale, procesări electronice ale cauzelor și hotărâri generate automat. Însăși Curtea noastră Constituțională recunoaște, în decizia din anul 2018, că judecătorul nu poate fi redus la un procesator de date: convingerea sa intimă este un proces cognitiv inevitabil, iar memoria sa nu poate fi ștearsă prin excluderi juridice. Algoritmul poate exclude o probă cu un *click*, dar judecătorul uman nu poate șterge ce a văzut și ce l-a marcat. Tocmai de aceea, o justiție fără ezitare, îndoială sau emoție nu ar mai fi omenească; ar fi doar o ordine formală, perfectă, dar vidă de sens.

În România, drumul de la decizia din anul 2001 la recunoașterea conștiinței ca exigență constituțională a durat aproape două decenii de rătăcire și de revenire – o rătăcire cu atât mai dureroasă cu cât, în 1999, aceeași Curte Constituțională considera că rolul conștiinței judecătorului este „necesar, indispensabil și inevitabil”. Sperăm să nu mai fie nevoie de alte două decenii ca să înțelegem că următorul pas nu este algoritmul, ci omul.

Din acest motiv, merită apărut dreptul de a judeca în mod omenește și, în inima legii, trebuie să păstrăm acel spațiu intim al tăcerii în care judecătorul ascultă nu doar argumentele, ci și omul în suferința sa.

Căci adevărata măsură a justiției nu se găsește în coduri sau formule, ci în conștiință.

Atâta vreme cât judecătorul mai poate rosti, cu toată convingerea sufletului său, „*S-a făcut dreptate!*”, spiritul uman al justiției va dăinui – și România va avea încă o șansă să fie nu doar un stat de drept, ci un loc în care Dreptul este cu adevărat Dreptate.